

ייסודה של תנועת הנוער אריאל והתפתחות מגמותיה הארגוניות והרעיוניות בשנים 1980-2015⁴⁴

חגית הכהן

מבוא

פרק זה מציג תחילה את הרקע והתהליכים שהובילו להקמתה של תנועת הנוער הדתית אריאל; ואחר כך הוא סוקר את התהליכים והתמורות אשר חלו בתנועה בשלושה וחצי העשורים הראשונים לקיומה. לשם כך נבחנו מכתבים ומאמרים שכתבו ראשי התנועה ואחרים אשר היו מעורבים בשלבי ההתפתחות שלה, כמו גם ראיונות עם דמויות מפתח בה. סקירת המניעים והרקע (ההיסטורי והחברתי) להקמת התנועה מראה שהרוח הרעננה אשר אפיינה את תהליך ההקמה, היוותה פיצוי לקשיים ולחוסר המשאבים בשנותיה הראשונות. תקופה ראשונה זו התאפיינה בעיקר בהתמודדות עם חוסר במשאבים, בכוח אדם, בהגדרה עצמית ובגאוות יחידה. הגורם המרכזי לבעיות אלו היה שאיפתם של ראשי התנועה לשוב ולהתאחד עם תנועת בני עקיבא. שאיפה זו נזנחה לבסוף, והודות לכך החלה תקופה חדשה בתנועה - תקופה שהתאפיינה בהגדרה עצמית ובבידול מתנועת בני עקיבא.

הרקע לייסודה של תנועת הנוער אריאל

תנועת הנוער אריאל הוקמה כדי למלא צורך אידאולוגי חינוכי שלא נענה בתנועת בני עקיבא, שהייתה ועודנה המרכזית והגדולה ביותר בציונות הדתית. על מנת להבין את הרקע האידאולוגי לייסודה של אריאל יש לחזור אל ראשית דרכה של תנועת בני עקיבא. יחיאל אליאש⁴⁵ ייסד את בני עקיבא בשנת 1929 וראה בה תנועה ל"חינוך הנוער לערכי התורה והחלוציות הציונית". כבר בראשית

44 הפרק מבוסס על עבודת התזה של הכותבת לשם קבלת התואר "מוסמך" (הכהן, 2015).
45 יחיאל אהרון אליאש (1908-1997) נולד בצ"זב שבמחוז ביאליסטוק. עלה לארץ ב-1925, ובמקביל ללימודיו בישיבה (ישיבת מרכז הרב) עסק בפעילות ציונית בתנועת "הפועל המזרחי". בשנת 1929 ייסד את תנועת הנוער הדתית בני עקיבא. בשנת 1932 סייע להקים את כפר אברהם, מושב חקלאי ליד פתח תקווה (כיום חלק ממנה) שייסדו חלוצים דתיים חברי תנועת "הפועל המזרחי".

דרכה היו שהציגו חזון אחר לתנועה הצעירה. הבולט בהם, הרב נריה,⁴⁶ הדגיש כי לימוד התורה חשוב יותר מהמשימות החלוציות. תפיסת עולמה של אריאל עולה בקנה אחד עם אופן הראייה הזה של הרב נריה בעת שהלה החל לפעול בבני עקיבא. אלעד (2004) מתארת את כניסתו של הרב נריה לתחום ההדרכה בבני עקיבא ואת הכיוון החינוכי שהוביל אליו, המנוגד לזה אשר יחיאל אליאש (מייסד התנועה) הוביל אליו: "אליאש הבליט בארגון את 'הכיוון כלפי חוץ' ונריה הבליט את 'הכיוון כלפי פנים'". בר-אלי (2001, עמ' 182-185) מצביעה על ההבדל בין שתי הדמויות: אליאש "החלוץ" הצליח לסחוף אחריו את הנוער בשדה העשייה ההתיישבותית, ואילו הרב נריה גילם את "תלמיד הישיבה" אשר רואה בתורה את מרכז חייו (האידיאלים האחרים, כמו למשל ההתיישבות או העבודה, הם רק פרטים מתוך אותה התורה). לאחר הצטרפותו לבני עקיבא השקיע הרב נריה את עיקר מרצו ויכולתו בטיפוח הפן הדתי-תורני. במאמר שכתב בירחון התנועה "נתיבה", שנתיים לאחר הקמתה של תנועת בני עקיבא (1931), התווה לה מגמה מוניסטית מובהקת - לימוד תורה בלבד. מגמה זו הייתה מנוגדת לאידאולוגיה הדואליסטית של "הפועל המזרחי" (תנועת האם של בני עקיבא), שעיקרה שילוב בין תורה לעבודה. קריאתו של נריה להצטרף לבני עקיבא הופנתה לקבוצות מוגדרות בקרב הנוער הדתי: תלמידי הישיבות, הנוער הדתי העובד והנוער הדתי הלומד. הייתה זו הפנייה הראשונה אל תלמידי הישיבות, והם היו הראשונים ברשימת הנמענים. הקריאה אליהם פתחה בהבעת הערכה לדרך לימודם: "גדול תפקידכם בהקדישכם עתותיכם לתורה ותעודה, בשמרכם על אוצרותינו הרוחניים הגדולים - ים התלמוד והפוסקים" (שם). הפנייה הסתיימה בהגדרת תפקידם המיועד של תלמידי הישיבות: "לדאוג להשלתה של תורה בחיי המעשה והמציאות. הצטרפו נא אלינו ועזרו בעבודתנו להגשמת מטרנתנו-מטרתכם [...] התייצבו במערכה להתחדשות התרבות הישראלית, להרמת קרן תורתנו ולהתגשמות האידיאלים הנעלים של נביאינו הגדולים, לגאולת העם, החברה והאנושיות כולה" (שם).

מרמורשטיין (2011) מתאר את ביטוי התפיסה הזו של הרב נריה ביחסו לתנועת בני עקיבא. כבר מתחילת דרכו בתנועה הרב נריה ניסה לשנות את כיוונה החינוכי מהתמקדות ב"עבודה" להתמקדות ב"תורה". בוועידה השביעית של "הפועל המזרחי" (זו התקיימה בסוף 1934 ותחילת 1935) הרב נריה הדגיש

46 משה צבי נריה (1913-1995) היה רב, מחנך, מנהיג רוחני ומייסד מרכז ישיבות בני עקיבא.

את החשיבות של חיזוק הצד הדתי בקרב חברי התנועה - יצירת יהודי חדש שיהדותו לא תבוא מן החוץ אלא מבפנים, ממעמקי נפשו. גם ה"עבודה" וגם רעיון הקבוצה נכללים בתוך הקודש, בתוך ה"תורה". לפיכך לפני העברת מרכז הכובד של החינוך התנועתי אל הקבוצה נדרשת הכשרה רוחנית מעמיקה. הרב נריה סבר כי הרמה הדתית הנמוכה של הנוער הדתי היא הבעיה המרכזית שיש לטפל בה. בפסח של שנת ת"ש (1940) התקיימה הוועידה הראשונה של בני עקיבא. בוועידה זו חשף הרב נריה את יחסו להגשמה החלוצית בקיבוץ: "הקיבוץ הוא ייעוד חברתי גדול, אבל אפשר לקיים חיי תורה גם בלעדיו" (מרמורשטיין, 2011). לפי תפיסתו, נער דתי יכול "להגיע לשלמות" גם בעיר. הוועידה הכריעה בניגוד לדעתו של הרב נריה (בעיקר בשל השפעתם האידאולוגית של אנשי הקיבוץ הדתי) וקבעה כי בני עקיבא היא תנועת נוער דתית-חלוצית החותרת להקמת חברה הדוגלת ב"תורה ועבודה", ובהתאם לכך מעודדת את החברים בה להגשמה אישית של הרעיון הזה. מרמורשטיין (2011) סבור כי בוועידה זו הועבר השרביט של מורה הדרך מהרב נריה אל הקיבוץ הדתי, ובהתאם לכך "היעד הקיבוצי" הועמד בראש סדר העדיפויות החינוכיות של בני עקיבא. מרמורשטיין מוסיף כי הייתה זו הוועידה האחרונה של בני עקיבא שהרב נריה השתתף בה. האידאל שהרב נריה הוביל אליו ואשר הוגשם במפעל חייו, ישיבת כפר הרא"ה, מומש בתנועת "אריאל" עשרות שנים לאחר מכן.

כעשור לפני הקמתה של תנועת הנוער אריאל החלו להתרחש תהליכים אשר היוו את התשתית הרעיונית לייסוד התנועה. להלן נסקרים שני תהליכים הממחישים את הרקע האידאולוגי להקמתה של התנועה ולהתגבשותה במתכונתה הנוכחית.

בסוף שנות השישים חשו בוגרי ישיבת "מרכז הרב"⁴⁷ - באותן השנים רובם גרו בשכונות שמסביב לישיבה, וילדיהם למדו בבית הספר "מימון"⁴⁸ - כי אופי החינוך בבתי הספר הממלכתיים-דתיים אינו תואם את דרישותיהם התורניות. בין השאר הם רצו שלימודי הקודש יודגשו יותר ושתהיה הפרדה מגדרית בין התלמידים לתלמידות. נעשה ניסיון לפתוח בין כותלי בית הספר "מימון" כיתות שהלומדים בהן יקבלו תגבור של "שעות תורניות", אך ניסיון זה לא צלח. רצונם

47 את ישיבת "מרכז הרב" הקים הרב אברהם יצחק הכהן קוק (הרא"ה) בשנת 1924. ישיבה זו נחשבת לאם הישיבות הציוניות. בשנת 1964 משכנה הקבוע עבר מבית הרב קוק (בשכונת בית דוד שבמרכז ירושלים) לשכונת קריית משה בירושלים.

48 בית ספר יסודי ממלכתי-דתי אשר הוקם בשכונת קריית משה בירושלים בשנת 1960.

של ההורים בחינוך בעל אופי תורני ברמה גבוהה הביא בהמשך להחלטה להקים בית ספר חדש: בשנת 1972 "מרחביה - אגודה לקידום החינוך התורני" (בראשות הרב יעקב פילבר) ייסדה את בית הספר התורני "נעם" בשכונת קריית משה בירושלים. בתי ספר יסודיים תורניים נפתחו במקומות נוספים, ולאחר כמה שנים הורחבה הפעילות גם למוסדות על-יסודיים - ישיבות תיכוניות לבנים ואולפנות לבנות. הקמת רשת החינוך הזו, רשת "נעם-צביה", הייתה מעין סנונית ראשונה לתהליך של ייסוד מוסדות חינוך התואמים את השקפת העולם הציונית-דתית התורנית. כהשלמה לתהליך זה קמו מאוחר יותר "סניף הרובע" הייחודי בבני עקיבא, ובהמשך גם תנועת הנוער אריאל.

בשלהי שנות השבעים כמה משפחות אשר גרו ברובע היהודי בירושלים, בעיקר משפחות של בוגרי ישיבת מרכז הרב, החליטו להקים סניף של בני עקיבא בשכונת מגוריהן. ילדי שכונת הרובע למדו בבתי ספר תורניים, וחברות בתנועת נוער מעורבת (מגדרית) הייתה מנוגדת לאורח חייהם. תושבי הרובע היהודי שאפו לעצב זהות חברתית המבוססת על דקדקנות דתית - כל פעולה מצריכה התייעצות עם רבנים ובדיקה שאינה מנוגדת להלכה. שאיפה זו הביאה להקמת סניף תורני של בני עקיבא ברובע היהודי. ההפרדה המגדרית בסניף מתבססת על התפיסה שאת ההפרדה בין בנים לבנות (בהתאם להלכה) יש לקיים לא רק בבתי הספר, אלא גם בפעילות בתנועת הנוער בשעות אחר-הצוהריים. מריאיון שקיימתי במאי 2014 עם הרב חיים שטיינר, מחשובי הרבנים אשר כיהנו בישיבת מרכז הרב וגרו ברובע היהודי בסוף שנות השבעים, עולה כי ההצעה הראשונית להקמת הסניף הנפרד הייתה של הרב נריה (בפגישה שהוא ערך עם כמה מההורים). ההצעה הזו של הרב נריה עולה בקנה אחד עם תפיסתו, שהוצגה לעיל, את אופייה של תנועת נוער דתית. דומה שהרב נריה זיהה כי המהלך אשר לא צלח בראשית דרכה של תנועת בני עקיבא, מתחיל להבשיל בסוף שנות השבעים. מתכונת הפעילות הנפרדת זכתה לתמיכתם ולעידודם של רבנים חשובים דוגמת הרב אביגדור נבנצל (הלה הוגדר כפוסק בענייני הסניף), הרב שאר ישוב הכהן והרב עובדיה יוסף (הלה הגדיר את הקמת סניף הרובע כ"פריצת דרך נחשונית"). מכתב חיזוק שלח גם הרב צבי יהודה הכהן קוק:⁴⁹

49 הרב צבי יהודה הכהן קוק, הרצ"ה (1891-1982), היה ראש ישיבת מרכז הרב וממנהיגי הרוחניים הבולטים של הציונות הדתית. בנו ותלמידו של הרב אברהם יצחק הכהן קוק (הרא"ה).

"שפרה מאוד פעולתם החשובה [...] לאור תורה ויראו טהורה ונאמנה במקום הקודש הירושלמי".⁵⁰

למתכונת הפעילות הנפרדת בסניף הרובע קמו מתנגדים מפנים ומחוץ. ההתנגדות הפנימית עלתה מקרב כמה משפחות שגרו ברובע היהודי וביקשו להמשיך במתכונת הפעילות המעורבת (מגדרית) אשר הייתה נהוגה בבני עקיבא. המתנגדים מחוץ היו בעיקר נציגי תנועת בני עקיבא. אמנון שפירא, מזכ"ל בני עקיבא באותן השנים, שלח מכתב הסתייגות לרב נריה. במכתב זה טען שפירא כי הוא רואה בהסכמתו של הרב להפרדה בין המינים פגיעה חמורה בלגיטימיות של התנועה. לדבריו, הדבר עלול לגרום לתסכול בקרב חניכי התנועה ולעורר תחושה ש"רואים בהם סוג ב'". בתגובה לדעות הרבנים בעד ההפרדה, דעות ששפירא טען כי הן מחלישות התנועה, הוא פרסם את החוברת "תשובה לחברים השואלים בעניין חברה מעורבת (בנים ובנות) בבני עקיבא בימינו" (שפירא, תשס"ד). בחוברת זו קיבץ שפירא דעות הלכתיות המתירות פעילויות מעורבות מגדרית. בין השאר נשען שפירא על דברים שכתבו הרב סולובייצ'ק, הרב שלמה גורן, הרב אלינסון, הרב חיים דרוקמן והרב צפניה דרורי.⁵¹ בעבודת הדוקטור שלו ציטט מרדכי מרמורשטיין (2011) מתוך מכתב ההסכמה של הרב גורן והוסיף כי:

נראה שבין השורות שילב הרב גורן משפט המעמיד אותו בסופו של דבר בצדם של הרבנים נריה ואבינר מאחר ונאמר בו כי "אם קמו עליה ועל דרכה החינוכית עוררין ובאים כנגדה בתביעות שאין התנועה יכולה לעמוד בהן, אין בהן כדי לשנות במאומה את דעתנו החיובית". משפט זה מחזיר את "בני עקיבא" לעמדת ה"בדיעבד". (שם, עמ' 37)

מבט נוסף בהסכמתו של הרב גורן מציעה שפרה מישלוב (2010) בעבודת הדוקטור שלה: "עם זאת הסכמתו [של הרב גורן] לחוברת לא הייתה בהכרח הסכמה למסקנה ההלכתית שנגזרה ממנה כפי שאפשר ללמוד מנוסח ההסכמה: 'יכולים דבריו ומחקרו להאיר את הדעת בסוגיה מסובכת וקשה זו ועוד חזון להאריך בנושא ההלכתי הזה בבוא המועד'" (שם, עמ' 174). עוד מציינת מישלוב שהרב גורן היסס תחילה להיענות לבקשה, אך לבסוף נענה להפצרותיו של

50 מכתבים מאת הרב נבנצל, הרב שאר ישוב הכהן, הרב עובדיה יוסף והרצ"ה קוק נמצאים בארכיונו הפרטי של הרב מנחם סליי.

51 יש לציין כי הרב סולובייצ'ק ואחרים סירבו לכתוב מכתבי הסכמה לחוברת זו, אף שנשלחה אליהם בקשה לעשות זאת.

שפירא - ועורר בכך את תמיהתם של רבנים בציבור הדתי-לאומי. מהדברים שכתב הרב גורן, עולה כי הוא הסתייג מעירוב בין המינים במגוון הפעילויות. מהדברים שלעיל עולה כי ראשי בני עקיבא באותן השנים גילו התנגדות מוחלטת להפרדה מגדרית, ולפיכך התנגדו להקמת סניף נפרד. התנגדות זו גרמה לכך שבמשך כמה שנים ראשי התנועה הערימו קשיים על ראשי סניף הרובע. האחרונים לא הסכימו להתגמש בעקרונות החשובים להם, אך גם לא העלו אפשרות לפרוש מן התנועה. בסופו של דבר, סניף הרובע היה לסניף לגיטימי בתנועה (הכהן, 2014).

לם (1991) מסביר כי בראשית התנועה הציונית תנועות הנוער היו איים אנטי-אנומיים בתוך חברה אנומית.⁵² באותם הימים דור האבות בחברה היהודית במזרח אירופה דבק עדיין בנורמות הישנות. לעומת זאת חלק מבני הנוער היהודים החלו לגלות ולפתח אידאולוגיות חדשות, ורבים אחרים לא ידעו כיצד עליהם לנהוג. תנועות הנוער הגבירו את מודעותם של הצעירים היהודים במזרח אירופה לקונפליקט שבחיהם: רגשות מחויבות למשפחותיהם מזה ומשיכה אל קסמי העולמות שמחוצה להן מזה. ההתמודדות של בני הנוער עם הקונפליקט הזה הייתה באמצעות חיפוש אחר פתרון ממשי לבעיותיהם: "תנועות הנוער לא רק הורו לצעירים מדוע הגלות [כלומר הוריהם] היא כישלון ומדוע אין לה עתיד אלא הן גם הורו להם בו זמנית דרך החוצה, דרך עשיה להיחלצותם מן המלכוד של הגלות [...] הדרך שתנועות הנוער הורו לחניכיהם הייתה דרך להצלת העם" (לם, 1991, עמ' 70).

תהליך דומה קרה בשנות השמונים של המאה הקודמת. המסגרות הישנות חדלו להיות מתאימות לתנועה שהחלה להתבסס ודגלה באורח חיים תורני. תהליך זה מתואר במאמרו של שוורץ (2014), והוא משמש בפרק הנוכחי לבחינת הרקע להקמתה של תנועת הנוער אריאל. שוורץ מחלק לשלושה פרקי זמן את יחסם של הדורות האחרונים לנושא הצניעות ולמצב התורני. בפרק זה נסקרים שני פרקי הזמן הראשונים.

התקופה הראשונה, "אתוס אוטונומי" (שם), החלה עם קום המדינה ונמשכה עד לשנות השבעים. תקופה זו התאפיינה בהיעדר רבנים בעלי סמכות מחייבת

52 אנומיה היא מושג המופיע בגישה הסוציולוגית "פונקציונליזם סטרוקטורלי", גישה שהמנסח המרכזי שלה היה אמיל דורקהיים. זהו מצב של בלבול (ברמת הפרט או ברמת הכלל) המתקיים אם נורמות חברתיות אינן ברורות, חלשות, סותרות או נעדרות. בדרך כלל מצבים אנומיים נובעים משינויים חברתיים חדים המערערים קווים מנחים ודפוסי התנהגות. לאחר שינויים אלה הפיקוח החברתי על ההתנהגות אינו יעיל, ולעיתים אף בלתי-אפשרי.

(עבור הציונות הדתית), ובהתאם לכך האתוס הדתי באותה התקופה התבסס על מוסכמות שהתעצבו בחיי היום-יום. התקופה השנייה, "שנות התמורה", החלה באמצע שנות השבעים ונמשכה עד לשלהי שנות השמונים. בתקופה זו חל שינוי מהפכני: התעצמות ישיבות ההסדר, ובראשן ישיבת "מרכז הרב", הובילה למגמה של הקפדה בקיום המצוות. בוגרי ישיבות אלו איישו את משרות המחנכים במערכת החינוך הציונית-דתית והחליפו את המורים החרדים ששימשו בה בתקופה הראשונה. למהפכת הצניעות ולחיזוק הצד התורני היה מקום מרכזי מאוד במגמת השינוי. מדבריו של שוורץ עולה כי אריאל הוקמה על רקע התמורות האלו בחברה הדתית - עד אז בני עקיבא הייתה תנועת הנוער אשר רוב הנוער הציוני-דתי פנה אליה.

בחנית מושג האנומיה שתיאר לם והתופעות אשר תיאר שוורץ, מאפשרת להבין את היווצרות הפער בין היחס לתורה ולמצוות בבתים ובבתי הספר של בני הנוער לבין היחס לנושאים אלה בתנועת בני עקיבא. בהנהגת בני עקיבא באותן השנים עמדו אנשי הקיבוץ הדתי, והמחויבות לסמכות דתית-רבנית לא הייתה קיימת בתנועה (כהן, 2005). אלעד (2004) מציינת כי הפעילויות התנועתיות למיניהן היו מעורבות מגדרית: מחנות וסמינריונים, ריקודים בסניף, שחייה בים ובבריכה (במסגרת התנועה) וכן הלאה. בני הנוער חשו סתירה פנימית בין החינוך הדתי בבתיהם לבין הנורמות החברתיות בתנועה. בניגוד לתיאורו של לם דומה כי ההורים (ולא הנוער) חשו שהם נמצאים במצב של אנומיה, ולכן "דחפו" להקמתה של תנועת נוער שתפיסותיה מבטאות יותר את השקפת עולמם.

כמה שנים לאחר הקמת רשת החינוך "נעם-צביה" הורים החלו לחפש תנועת נוער אשר תפיסתה ואופן פעילותה עולים בקנה אחד עם החינוך התורני שילדיהם מקבלים בבית ובבית הספר (האחרון עוצב לפי השקפת עולמם כעשר שנים לפני כן). הורים רבים מקרב הציבור התורני שהתבסס בשכונת קריית משה בירושלים, מנעו מילדיהם להשתתף בפעילות בבני עקיבא. חלק מההורים הללו שלחו את ילדיהם ל"סניף הרובע" (היהודי) הנפרד. כיוון שדומה היה כי סניף הרובע פועל בדרך עצמאית למרות היותו חלק מהתנועה, ההורים ביקשו לפעול באופן דומה: כשנה לאחר הקמת סניף הרובע פנו הורים משכונת קריית משה להנהלת בני עקיבא וביקשו לאפשר הקמה של סניף נפרד בשכונתם. עוד בטרם התקבל אישור כזה מהנהלת התנועה, הוקם סניף תורני של בני עקיבא בשכונת גבעת שאול. הנהלת בני עקיבא התנגדה לכך בחריפות (כך נהגה גם בעת הקמת סניף הרובע). ההורים בשכונת קריית משה חשו שהנהלת בני עקיבא לוחמת מלחמת חורמה נגד הכיוון התורני. הם ערכו דיונים רבים והתלבטו אם הקמתה

של תנועת נוער חדשה תגרום לפילוג בציבור הציוני-דתי ולהסתגרות. הרצון הראשוני שלהם היה לנסות לשפר ו"לתקן מבפנים" בדרך של הסברה, ולכן עשו ניסיונות חוזרים ונשנים לשתף פעולה עם הנהלת בני עקיבא.

ב-1 במאי 1980 נערך במליאת ההנהלה הארצית של בני עקיבא דיון מיוחד בנושא "בני עקיבא - תנועה מעורבת". בדיון הזה התבטאה בצורה ברורה התפיסה של ראשי בני עקיבא בעד תנועה מעורבת ונגד הקמת סניפים נפרדים. להלן כמה החלטות שהתקבלו בישיבה הזו (שפירא, תשס"ד, עמ' 81):

א. מתוך אחריות לעיצוב פני החברה בישראל, רואה תנועת בני עקיבא

הכרח בפעילות חינוכית משותפת של בנים ובנות בתוכה.

ב. אין התנועה יכולה לתת יד לכל ניסיון של הפרדה בין "טובים יותר" ל"טובים פחות" בתנועה.

ג. בסניף שחבריו ירצו בכך, תוכל להיות הפעילות החינוכית בשבטים

להיות נפרדת, אך הסניף יישאר אחד, בריכוז והנהלה אחת, ובקיום

פעולות משותפות בחבריות ולכלל הסניף.

ד. לא יוכל להשתייך לתנועה סניף שאיננו משתתף במפעליה הארציים -

כולל טיולים, מחנות, סמינריונים ופעילות גרעינים.

יחסה המסווג של הנהגת התנועה לבקשת ההפרדה לא הותיר ברירה להורים:

הרגשתם הייתה כי הם מוצאים בכוח אל מחוץ לתנועה. לדעת ההורים, ראשי בני

עקיבא לא אפשרו הפרדה מגדרית ואילצו אותם להקים תנועת נוער חדשה. לפי

דבריו של הרב בצלאל, "הפרישה לא הייתה לשם הפרישה"⁵³. המסקנה שעלתה מן

הדיונים של ההורים הייתה כי על מנת לתקן עליהם להקים תנועה גדולה וחזקה.

"אריאל" בצילה של "בני עקיבא": בציפייה לאיחוד (1980-1999)

כמה שמות הוצעו לתנועה החדשה: "דגל ירושלים", "ירושלים" (כשמה של התנועה

שרצה להקים הראי"ה⁵⁴) ושמות נוספים. לבסוף נבחר השם "אריאל" אשר מבטא

תפילה וציפייה לבניין בית המקדש. במפקד הראשון אשר קיימה התנועה בסניף

גבעת שאול (בבית הספר "נעם"), נכחו 60 חניכים בנים. הקומונר ורכז הסניף

היה אליעזר מלמד, ויחד עימו פעל מיכאל אברמוביץ - שניהם תלמידי כיתה

י"ב בישיבה לצעירים. בראש סניף הבנות עמדו אביטל אתאלי, רבקה נאור ורותי

53 הרב אריה בצלאל הוא מיוזמי וממקימי תנועת אריאל ומשמש עד היום כיושב-ראש התנועה.

את הדברים שלעיל הוא אמר בריאיון אשר נערך עימו ביוני 2014.

54 "דגל ירושלים" היה שמה של תנועה רוחנית פוליטית שהראי"ה קוק ניסה לייסד בשנת 1918.

קרסנר. בשנים הראשונות כל ראשי הסניפים פעלו בהתנדבות. בהמשך מונה ליושב-ראש התנועה הרב אריה בצלאל, ולרב התנועה מונה הרב איתן איזמן. מקימי התנועה החדשה האמינו כי יש להימנע מחיכוכים עם בני עקיבא, כיוון שרצו להתאחד עימה בבוא היום (כאשר ראשי "בני עקיבא" יסכימו להכיל בתוך תנועתם את הסניפים הנפרדים). לפיכך שמות השבטים⁵⁵ לא שונו (הם הועתקו משמות השבטים בבני עקיבא), וגם חולצות התנועה וצבעי העניבות נשארו זהים. בעשר השנים הראשונות לפעילותה של אריאל הוקמו סניפים שלה במקומות רבים: בית אל, שכונת הר נוף במערב ירושלים, קריית ארבע, קשת, כפר סבא, בני עצמון, כוכב השחר, בני ברק, מבשרת ציון, מבוא חורון, קדומים. המכנה המשותף לכל הסניפים הללו היה התפיסה הדתית-תורנית של האוכלוסייה שהתגוררה בסמוך להם. אחת ההחלטות שהתקבלה בשנים הראשונות הייתה ליזום פתיחה של סניף רק אם יש דרישה לכך מההורים, וזאת על מנת לא לפגוע בתנועת בני עקיבא.

מטרות התנועה

שלוש מטרות התנועה פורסמו "באופן מסודר" רק כמה שנים לאחר הקמתה.⁵⁶ עיון במטרות התנועה מגלה כי ערך העבודה והחלוציות אינו מצוין בהן, וההתמקדות היא בערכי התורה:

1. **אהבת התורה** - חינוך ליישום רעיונות התורה בחיינו, שמיעה להוראות הרבנות הראשית לישראל ולהוראת רב התנועה. תנועת "אריאל" תחנך לכיבוד נושאי התורה של כל חלקי העם: רבנים ומורים, דיינים וראשי ישיבות.
2. **אהבת עם ישראל** - מתוך הכרה באחדותו ומתוך הכרת ההשתייכות של כל אחד ואחד מישראל לכלל על פי הכלל של כל ישראל ערבים זה לזה, התנועה תחנך למעורבות ציבורית ולפעולות למען הכלל. התנועה תפעל למען קירוב לבבות ואיחוד העם על כל חלקיו. התנועה תחנך לאהבת אדם.
3. **אהבת ארץ ישראל** - מתוך הכרת הקשר והשתייכות העמוקה של העם לארץ ישראל תחנך התנועה להתיישבות בה, להגברת העלייה ולשיפור הקליטה. תנועת "אריאל" תחנך להתבוננות ביד ה' בדורנו מתוך הכרת תהליך הגאולה המתרחש לנגד עינינו ולעזרה לזולת. תנועת "אריאל" שואפת לאיחוד הנוער הדתי לאומי בכל עת.

55 כל שכבת גיל מהווה שבט בתנועה, ויש לה שם ייחודי.

56 המסמך מצוי בארכיון פרטי של הרב אריה בצלאל.

סמל התנועה

את סמל התנועה עיצב בשנת תשנ"ב הרב מיכאל רענן. הסמל כורך בתוכו את שלושת היסודות המשלימים את בניין האומה: עם ישראל יושב בארץ ישראל וחי לאורה של תורת ישראל. בסמל נראים לוחות הברית אשר מייצגים את התורה, ובתוכם דגל ישראל ומפת ארץ ישראל. דומה שלא במקרה בסיס הסמל (לוחות הברית) דומה לסמל של בני עקיבא: הדבר מאפשר איחוד עתידי בין התנועות למרות הביטוי לתחילתה של הגדרה עצמית. מתחת לסמל הופיעו שם התנועה והכיתוב "תנועת נוער ישראלית":

כולנו חלק מעמ"י, לכולנו ניתנה התורה ולכולנו כעם יש שליחות מיוחדת להיות "אור לגויים" ולגלות את הופעת ה' בעולם. לכן גם חיים ישראליים מלאים וכוללים בתוכם את כל תחומי החיים. בחיים אלו יש מקום לא רק לד' אמות של הלכה אלא גם לבניית מדינה, לפיתוח צבא, לעבודת אדמה, למערכת מיסים וכדומה. כל מה שדרוש לחיים ממלכתיים שלמים המאפשרים לנו לגלות את סגולתנו כעם ולהיות "ממלכת כהנים וגוי קדוש".⁵⁷

גם מהסמל של אריאל נעדר ערך העבודה, וזאת בניגוד להדגשתו בסמל של בני עקיבא (המגל והקלשון מייצגים אותו). לעומת זאת מודגשת בו ארץ ישראל - הבסיס לקיום התורה. נקודה מעניינת נוספת העולה ממטרות התנועה ומסמלה היא שאם בבני עקיבא מתמקדים בהשפעה על חניכי התנועה, הרי בתנועת אריאל עוסקים לא מעט בהשפעה על כלל עם ישראל.

סמל התנועה בתחילת דרכה (משמאל) ולאחר שינוי סיסמתה בשנת תשס"ד (מימין)

57 מתוך עלון שפרסמה מחלקת ההדרכה בתנועה בשנת תשס"ד.

סיסמת התנועה והמנון התנועה

מאז הקמתה של אריאל ועד לשנת תשס"ד מופיעים לצד הסמל בפרסומי התנועה שני משפטים. המשפט הראשון, "ודור יקום וחי, ישיר ליופי וחיים, ועדנה בלי די יינק מטל שמיים", לקוח משירו של הראי"ה, "לחשי ההווה" (הראי"ה, תשנ"ב). המשפט השני הוא "אנחנו שואפים ליותר" (בעמנו, תורתנו וארצנו). ההסבר לכך הוא ש"השאיפה לשלמות - היא השלמות. אנחנו לא מוכנים לקבל בינוניות ופשרנות - תמיד אנחנו דורשים מעצמנו יותר, להתקדם עוד צעד ועוד צעד". המנון התנועה הוא "שיר האמונה"⁵⁸ (שם) שכתב הרב קוק כתחליף להמנון הלאומי, "התקווה":

לְעֵד חַיָּה בְּלִבְּנוּ	שְׁמָה נֶעֱמָד	שְׁמָה נֶעֱבֵד אֱלֹקֵינוּ	תּוֹרַת חַיִּים
הָאֱמוּנָה	לְגוֹרְלָנוּ	בְּחֻדָּה בְּגִילָה	חֻמַּת־חַיִּים
הַנֶּאֱמָנָה,	אֵב הַמּוֹן קָנָה,	וּבְרִנָּה,	מִפִּי עֲלִיּוֹן נִתְּנָה,
לְשׁוֹב לְאַרְץ	שְׁמָה נַחֲיָה אֵת	שְׁמָה נַעֲלָה לְרִגְלֵינוּ	נֶצַח הִיא נַחֲלָתָנוּ
קִדְשָׁנוּ	חַיֵּינוּ	שְׁלֹשׁ פְּעָמִים בַּשָּׁנָה.	מִמְדָּבָר מִתְּנָה.
עִיר בָּהּ דָּוִד חָנָה.	חַיֵּי עֲדַת מִי מְנָה.		

הבית הראשון בשיר מבטא את האמונה בשיבת ציון ובבניין ירושלים. הבית השני עוסק בקיום ההבטחה לאברהם ובשאיפה של עם ישראל לחיות חיים שלמים וממלכתיים בארצו. הבית השלישי מתאר את החזרה השלמה לעבודת ה' המתרחשת עם עבודת בית המקדש. הבית הרביעי מציג את התורה כמקור השלמות והאושר - הודות לה מתאפשרת שלמות ארץ ישראל.

עשרים השנים הראשונות לפעילותה של אריאל התאפיינו בעליות ומורדות, בקשיים ארגוניים ובחיפוש אחר הגדרה עצמית. מראשיתה התחבטה התנועה בשאלת מהותה. הרצון לפרוץ דרך חדשה ובד בבד למלא את הוראתו של ראש ישיבת מרכז הרב, הרב שאול ישראלי,⁵⁹ להימנע מחילוקי דעות בתוך הציבור הציוני-דתי, העמיד את הנהלת התנועה במצב מורכב. תקציב התנועה היה זעום, ורוב בעלי התפקידים בה פעלו בהתנדבות. בהתכתבויות פנימיות מתוארת ההתנהלות כבעלת אופי משפחתי, ודומה כי התנהלות זו סייעה להתגבר על המכשולים הרבים.

58 שיר האמונה הוא אחד משיריו הנודעים של הרב קוק. השיר נכתב בלונדון בשנים תרע"ז-תרע"ח.

59 הרב שאול ישראלי (1909-1995) היה מן הרבנים הבולטים של הציונות הדתית. היה רב, דיין בבית הרבני הגדול, חבר מועצת הרבנות הראשית, ראש ישיבת מרכז הרב ונשיא מכון ארץ חמדה. חתן פרס ישראל למדעי היהדות לשנת תשנ"ב.

מאפיין נוסף של פעילות אריאל באותן השנים נובע מהיחס בינה לבין בני עקיבא. נעשו כמה ניסיונות של ראשי אריאל להתאחד ולהימנע מפילוג במחנה הציוני-דתי, אך אלה לא צלחו עקב סירובה של ההנהלה הארצית של בני עקיבא לדון בכך. כך למשל באחת הישיבות הסוערות של אריאל שהתקיימה בשנת תשמ"ו, מצוין כי נעשו ניסיונות חוזרים ונשנים להביא לאיחוד בין התנועות:

הרב איזמן: בני עקיבא באמת קיבלו אותנו בצורה פוגעת. ברור שהרב דרוקמן רוצה אותנו, אבל היום אין ספק שההנהלה הארצית והרבנים של 'בני עקיבא' לא מוכנים לקבל אותנו. זה תהליך שייקח הרבה זמן. צריך לבנות אסטרטגיה של איך להיכנס ל'בני עקיבא'. יושבים עם ראשי המפד"ל ל'בני עקיבא' וזה לא פשוט. צריך לדעת איך מאחים את הקרעים.

השאפה לאיחוד בין התנועות גרמה לאריאל "להישאר במקום" בנושא הגדרתה העצמית. באותה העת התמקדה התנועה בהקפדה לפעול לפי ההלכה ובהתייעצות עם תלמידי חכמים (באופן בלעדי כמעט) בכל הנושאים. בשנים הראשונות לא נוסחה אידאולוגיה לתנועה, לא פותחו מערכי הדרכה, לא קוימו ועידות תנועה ולא נבנתה מערכת ניהולית. דוגמה בולטת לכך היא העובדה ששמות שבטי החניכים באריאל היו זהים לאלה הנהוגים בבני עקיבא.

בקיץ 1987 התקיימה לראשונה ועידה רחבה של אוהדי התנועה ובוגריה. ועידה זו נערכה בירושלים, ומטרתה הייתה להכין את הבסיס למצע התנועה. הוועידה כללה לימוד ודיון במגוון נושאים: תפקידם של הרבנים בהנהגת התנועה, צניעות, היחס לבני עקיבא ונושאים נוספים. במהלך הוועידה נוסחו קווי היסוד של אריאל, ואלה התמקדו במרכזיותה של דעת תורה בהתנהלותה של התנועה. ניסיון נוסף להתאחד עם בני עקיבא נעשה בשנת 1990. בוגרי התנועה נפגשו עם אברהם ליפשיץ, מזכ"ל בני עקיבא באותה העת. בישיבה של אריאל דווח כי חלה התקרבות בין התנועות, ויש לשים לב להתפתחות רעיונית. דומה כי הרצון להתאחד עם בני עקיבא גרם לכך שניסוח העקרונות לא כלל אמירות ברורות באשר לדרכה של התנועה, וזאת על מנת להימנע מיצירת חילוקי דעות עם בני עקיבא. בהקשר הזה הרב ויס⁶⁰ טען שכל עוד לא תהיה אמירה ברורה באשר למהותה של אריאל, ימשיך הנוער להיות מבולבל.

בשנים הראשונות לקיומה תנועת אריאל נשענה כלכלית על רשת "מרחביה". ישיבות העמותה דווח על מצב כלכלי מעורר דאגה, על יתרות חוב בעקבות מחנות התנועה ועל קשיים בתשלום משכורות. בתקופה זו לא היה "הליך מסודר"

60 הרב ירחמיאל ויס, ליד 1945, היה ראש ישיבת ירושלים לצעירים (ישל"צ).

של גביית מיסים ותשלומים מהחניכים בתנועה, וחניכים רבים לא שילמו כלל את מיסי החבר (מיעוט ההוצאות וקבלת הקצבות מגופים חיצוניים חיפו על כך). הסיבה העיקרית לכך הייתה שגבייה מסודרת מצריכה כוח אדם אשר יעסוק בנושא הגבייה, ובאותה התקופה לא היה בתנועה כוח אדם כזה.

בסוף 1987 הוחלט באריאל כי הרכז הטכני יעסוק בעריכת ההתאמות הנדרשות כדי שהתנועה תעמוד בדרישות של משרד החינוך והתרבות להכרה בה. בסופו של דבר, משרד החינוך הכיר בתנועה רק בשנת 2000 - עשרים שנה לאחר הקמת אריאל. במהלך כל התקופה הזו משרד החינוך לא העביר תקציב קבוע לתנועה (סיוע כספי קטן ניתן בהתבסס על אישורים חד-פעמיים).

לקראת אמצע העשור הראשון לפעילותה של התנועה החלו להתעורר קשיים למיניהם עקב הגידול במספר החניכים וריבוי הסניפים. חוסר במרכזים ובמדריכים בסניפים גרם לכך שסניפים רבים עמדו על סף סגירה. בסניפי הבנים בירושלים התבססה אריאל על מדריכים מהישיבה לצעירים, אך גם בקרב אלה חלה ירידה במוטיבציה. על מנת לפתור את בעיית כוח האדם הוצע לחזק בקרב חניכות התנועה את ההכרה בחשיבות השירות הלאומי כקומונריות באריאל. קושי נוסף המעיד על המורכבות של התהוות התנועה הוא התדירות הגבוהה של חילופי המזכ"לים בשנים האלו: אם בתנועות נוער אחרות בדרך כלל כהונת מזכ"ל אורכת כארבע שנים, הרי באריאל המזכ"לים התחלפו בתדירות גבוהה הרבה יותר - לעיתים אף מדי כמה חודשים.

אפשר לעמוד על יחס החניכים לאריאל באותה התקופה מתוך בחינת הגיליון הראשון של **עלים**, עלון התנועה שהתפרסם לראשונה בסוף 1987 (תשרי תשמ"ח). כותרת הגיליון הייתה "פני התנועה לאן?", והוא כלל מאמרים של פעילים וחניכים שדנו בחשיבות קיומה של התנועה. רבים מהכותבים עסקו בסוגיית ההבדלים בין בני עקיבא לאריאל (יש לציין שחלפו שמונה שנים בין הקמת אריאל לבין פרסום הגיליון הראשון של עלון התנועה). בוגר התנועה אלי לנדאו כתב על אודות מצבה הלא-בריא של אריאל וטען כי חברים רבים אינם מכירים כלל את שאיפותיה. לדבריו, אין מוטיבציה לעבוד, להדריך ולפעול בתנועה, ולא נבנית קומה חדשה של עשייה: **"קשה לדרוש מאדם שיקריב מזמנו החופשי ויהיה אידיאליסט על ערכים שהוא איננו יודע מה הם, ובאמת בשביל מה צריך להדריך אם אין לנו מטרה בתנועה?"** דומה כי חוסר הבהירות האידאולוגי גרם לכך שיחסם של החניכים לתנועה היה מורכב. רבים מהם חשו כי תקופת ההקמה חלפה, ולפיכך ציפו לקביעת הגדרה ברורה של מהות התנועה. חברי

אריאל הבוגרים כתבו מכתבים שחלקם ביטאו ייאוש מן המצב, וחלקם ניסו לעודד ולהציע פתרונות מעשיים.⁶¹ שאלות רבות של החניכים והבוגרים עסקו בעצם ההצדקה לקיומה של אריאל. הטענה המרכזית שלהם הייתה שאריאל לא פעלה ליישום אידאלים ייחודיים, ודומה כי כל מטרתה היא לשמש קייטנה לבני הרבנים. טענה נוספת הייתה שהקמת אריאל גרמה לפירוד במחנה הדתי. בשנים 1992-1998 נפתחו סניפים נוספים של התנועה. המצב הכלכלי שלה החל להתאזן: גביית הכספים מן החניכים נעשתה "בצורה מסודרת", ומדי פעם אריאל קיבלה תקציבים ממוסד החינוך. התנועה מנתה 18 סניפים - 11 סניפי בנות ושבעה סניפי בנים. הסניפים הנוספים נפתחו בירושלים (בשכונת גילה), בגבעת זאב ובקריית ארבע.

בירור ועיצוב דרכה הרעיונית של אריאל (1999-2015)

שלב משמעותי בהצעת אריאל קדימה היה מינויו של אריאל בן דוד (בנדא) למזכ"ל התנועה בשנת 1999. לפי דבריו של בנדא, בוגר תנועת בני עקיבא, עם היכנסו לתפקיד המזכ"ל שרר חוסר סדר מוחלט בתנועה. לפני מינויו למזכ"ל התנועה תפקיד זה לא היה מאויש במשך חצי שנה, ובמהלך התקופה הזו לא מונו בעלי תפקידים, הצטברו חובות ונותקו הטלפונים במשרדי התנועה. בנדא התנה את כניסתו לתפקיד בשלושה דברים: מינוי רכז הדרכה, מינוי רכז ארגון מפעלים וגיוס מזכירה ("בחצי משרה"). עד אז כל אימת שהתנועה רצתה לארגן מסע או מחנה, היא פנתה לאחד מבוגרי התנועה. בנדא רצה לשנות את פני הדברים, ובשלוש שנות פעילותו כמזכ"ל אכן הצליח להוביל תהליכים משמעותיים. לקראת סיום תפקידו אף הצליח להשיג את ההכרה המיוחלת של משרד החינוך בתנועה.

בשלב הראשון כינס בנדא כמה אנשים שעבד עימם בעבר כדי לחשוב יחדיו על דרכים אפשריות לקידום התנועה. הקו שבנדא הוביל היה לשנות את אריאל מתנועה משפחתית לתנועה ארצית:

היה תהליך פנימי לא פשוט. מאז קום התנועה סניף גב"ש [גבעת שאול] הוביל, החליט וניהל, בעוד כל הסניפים מתנהלים סביבו - בשבתות אירוח ובשבתות ארגון ובכל שאר מיני עניינים. כל עוד היה מספר סניפים קטן, זה היה נחמד. אך כאשר נכנסתי לתפקיד, היו כבר כמעט 40 סניפים. החשיבה הייתה חייבת להשתנות. מסניף משפחתי בו יש מספר הורים

61 המכתבים מצויים בארכיונו הפרטי של הרב אריה בצלאל.

וחברי עמותה בלבד, הפועלים לקידום התנועה, הקמתי הנהלה ארצית במטרה ליצור חשיבה מערכתית.⁶²

לרכזת קומונה מונתה ישראלה אלמליח, אשר כמה שנים לפני כן הייתה פעילה בתנועה במגוון תפקידים. כמו כן מונו רכז הדרכה, רכז מפעלים ומזכירה. בנדא "ארגן מחדש" את משרדי ההנהלה ופעל לחיבור קווי הטלפון ולתנאי עבודה נוחים יותר. חידוש נוסף שהונהג היה לבישת חולצות של התנועה בכל זמני הפעילות (הן עובדי ההנהלה הן המדריכים התבקשו ללבוש אותן). להחלטה זו הייתה חשיבות תודעתית רבה עבור פעילי התנועה. בנדא גם ייסד את פעילות רבני הסניפים - תפקידם של אלה היה ללוות את הסניף בהיבטים רוחניים והלכתיים. בשנים הללו נערכו כמה מפגשים, ימי עיון וימי לימוד כדי לחזק את מעמדם של רבני הסניפים. יוזמה נוספת הייתה קיום ישיבות חודשיות של קומונרים וקומונריות. הישיבות האלו התמקדו ב"חשיבת עומק" שעניינה קידום הסניפים ומילוי הצרכים העולים מן השטח. על מנת ליצור שיתופי פעולה עם תנועות הנוער הדתיות האחרות יזם בנדא עריכת מפגשים בין המזכ"לים. כמו כן התנועה החלה לקחת חלק בפעילות של מועצת תנועות הנוער (מת"ן).

בשנת 2002 בנדא ורכז ההדרכה, ינון בן מנחם, יזמו ועידה ארצית של התנועה. בשלב הזה פעלו בתנועה 45 סניפים, ובאלה היו חברים 4,500 חניכים ו-300 מדריכים. הוועידה התקיימה בחול המועד פסח, והיא נחלקה לכמה ועדות: ועדת סמל ודגל, ועדת דרכנו, ועדת החניך בישראל וועדת הדרכה. לקראת הוועידה התפרסם עלון חגיגי. המאמרים בעלון זה כללו סיכום של ההכנות בסניפים לקראת הוועידה, דברי ברכה, מגוון דעות באשר לנושאי הוועידה וריאיון עם מזכ"ל התנועה. אחת השאלות שבנדא נשאל בריאיון הייתה "מה אתה מצפה שתתרום הוועידה לתנועה?". תשובתו ביטאה את השאיפה של רבים בתנועה במשך שנים רבות:

את התחושה של היחד. עצם המעמד שיגיעו נציגים מכל הסניפים בגילאים שונים, צעירים ובוגרים ייתן גיבוש, חיזוק, גאוות יחידה וזריקת מרץ להמשך העשייה. דבר שני לתת גושפנקא לקיום התנועה, להכריז בצורה רשמית שהתנועה ודרכה קיימות ואלו המסגרות שלה. לא להישאר בצל של תנועות אחרות. ודבר אחרון לנסות ולצאת מהוועידה עם צדדים מעשיים להמשך פעילות התנועה.

62 מתוך ריאיון עם אריאל בן דוד (בנדא) שהתקיים באוקטובר 2004.

בנדא הוסיף בריאיון כי הוועידה תאפשר למתוח קו אשר יפריד בין כל מה שהיה לפניו למה שיהיה אחריה. הוא איחל לתנועה שהוועידה תהיה שלב ראשון במהלך חדש ונדבך נוסף ביצירת תנועה מוכרת.

כחלק מהניסיון להצמיד את התנועה קדימה הוחלט באותה הוועידה לקיים ועידה תנועתית אחת לשלוש שנים. החלטה משמעותית נוספת הייתה להקים מליאה שתכלול נציגים של חבריא ב',⁶³ קומונרים, חבריא ג' (בוגרים), חברי הנהלה ארצית, חברי עמותה, רבנים, הורים ואישי ציבור. הוחלט כי המליאה תתכנס פעם בשנה לפחות ותתמקד בהובלת התנועה, במעקב אחר מימוש החוקה ובבקרה של פעילות התנועה. החידוש העיקרי בוועידה הזו היה תפיסתה של ההנהלה הארצית את חבריא ב', את הקומונרים ואת המדריכים כגורמים מרכזיים המהווים חלק בלתי-נפרד מהחבורה אשר מובילה את התנועה קדימה. אם לפני הוועידה התוויית דרכה של התנועה הייתה נתונה בידי ראשיה בלבד, הרי לאחר הוועידה התחזקה המגמה של שיתוף הנוער בהחלטות.

מדוע ב-22 שנות קיומה הראשונות של התנועה לא נערכו ועידות (פרט לוועידה שנערכה עם הקמתה של התנועה)? מדוע הנהלת העמותה לא ארגנה ועידה שתספק מענה לדילמות והקשיים הרבים של מרבית חניכי ובוגרי התנועה? בריאיון שנערך ביוני 2014 עם הרב בצלאל, יושב-ראש אריאל מאז הקמתה, הוא ניסה להסביר: "היו מאבקים לא קלים כל הזמן. עשינו כל מאמץ להישאר מאוחדים עם בני עקיבא ולא רצינו לצאת בהחלטות שיביאו, בסופו של דבר, לפירוד מוחלט. בגלל הרצון לאחד את המחנות לא רצינו לצאת באמירה ברורה ביחס לנושאים מסוימים". דומה אפוא כי ההחלטה לחדול מהניסיונות להתאחד עם בני עקיבא היא שאפשרה לתנועת אריאל לעצב ולבסס את דרכה הייחודית. בסוף שנת 2002 מונה יוסי ורדי למזכ"ל אריאל. ורדי, בוגר בני עקיבא, מונה לתפקיד אף שלא הייתה לו היכרות מוקדמת עם התנועה. בריאיון שנערך עימו במרץ 2014, סיפר ורדי כי בהגיעו לתנועה מצא חניכים ומדריכים מתוסכלים מאוד. לדבריו, החניכים חשו רגשי נחיתות ולא הבינו כלל מדוע הם משתייכים לאריאל ולא לבני עקיבא. האידאולוגיה של אריאל לא הייתה ברורה, ופרט להפרדה בין בנים לבנות לא ניכר הבדל בין התנועות. התפיסה של חברי עמותת אריאל כי בבוא היום יהיה איחוד עם בני עקיבא, גרמה לחניכים ולמדריכים לחוש כי אריאל היא תנועה זמנית הנמצאת במעין מצב המתנה. בקרב הפעילים שרר

63 הפעילות החינוכית בתנועה מותאמת לגיל החניכים: חבריא א' - מכיתה ג' עד כיתה ח', חבריא ב' - מכיתה ט' עד כיתה י"ב.

רצון עז להיות עצמאיים ולהתפתח, אולם הם חשו כבולים. לפיכך החליט ורדי לערוך ניסיון נוסף ואחרון להתאחד עם בני עקיבא. הוא נפגש עם מזכ"ל "בני עקיבא" באותה העת, איתן מור יוסף, אך הלה סירב להצעת האיחוד. הסיבה העיקרית לסירובו הייתה ההתנגדות של בני עקיבא לפתיחת סניפים נפרדים (לבנים ולבנות). קיומם של סניפים כאלה נתפס בבני עקיבא כהצגת הסניפים הנפרדים כ"ראויים יותר" מהסניפים המעורבים. לאחר הסירוב הזה החליט ורדי שיש לגבש את דרכה הרעיונית של התנועה ולחתור לבניית זהות נבדלת מזו של בני עקיבא, זהות שתתאפיין באידאולוגיה מובחנת המתבטאת בעמדות ברורות בכל הנושאים שהתנועה עוסקת בהם. ורדי קיווה שבדרך זו תיווצר גאוות יחידה, וזו תעורר מוטיבציה ורצון של החניכים לפעול ולהיות שותפים ב"בניין אריאל".⁶⁴ בשנה שיוסי ורדי החל למלא את תפקיד המזכ"ל, התקיים בעפרה סמינריון הדרכה לקומונריות. הבנות קיבלו את פניו בקרירות ואף בכעס ודרשו לברר את דרכה האידאולוגית של אריאל. לטענתן, סיסמת התנועה - "אנחנו שואפים ליותר" - לא סיפקה מענה לשאלתן. חניכים רבים סברו כי אלו מילים ריקות, והסיסמה אינה מבטאת תוכן ממשי שאפשר להיאחז בו או לגזור ממנו פעילות מעשית. בחוברות הדרכה של התנועה שפורסמו בשנים 1990-2000, נעשו כמה וכמה ניסיונות להסביר לחניכים את התוכן שהסיסמה מבטאת ולמצוא דרכים ליישום התוכן הזה בפועל. אולם גם חוברות ההדרכה לא סיפקו מענה לשאלות ולא היוו תחליף לבירור העמוק שנדרש. ורדי לא ענה לבנות באותו היום, אך התסכול שלהן העסיק אותו במשך כל שעות הלילה. הוא ניסה לאפיין את הייחודיות של התנועה, וכבר למוחרת ניסח סיסמה חדשה המלווה את התנועה עד היום: "תורת חיים בעוז". דומה כי הסיסמה החדשה מבטאת את המסר של התנועה בצורה ברורה וחדה יותר.

ורדי הסביר כי ייחודה של התנועה מתבטא בקריאה לחיות ולעצב את חיינו הפרטיים והציבוריים לפי התורה. כבר מראשית ימיה של אריאל התמקדות ב"חיי תורה ללא פשרות" (על סמך התייעצויות עם תלמידי חכמים) הייתה אחת הנקודות המרכזיות שמייסדי התנועה עמדו עליה. אולם מהיום שהמזכ"ל ורדי החל להפיץ את הסיסמה החדשה, החל שינוי. הסיסמה נקלטה במהירות, והיא אומצה "רשמית" בישיבה של הנהלת העמותה שנערכה בסוף 2004. הסיסמה והרוח החדשה שהיא ביטאה, הצליחו ליצור מוטיבציה וחיבור מחודש של חברי התנועה לשאיפות אשר היו קיימות בה כבר מיום היווסדה.

64 את מכתבי התנועה מקובל לחתום באיחול "בציפייה לבניין אריאל" (אריאל הוא כינוי לבית המקדש).

בתחילת 2003, כמה חודשים לאחר תחילת כהונתו, כתב ורדי מכתב לחניכי חבריא ב'. המכתב היטיב לבטא את הקושי שחוו החניכים ואת הצורך להיחלץ ממצב זה:

את דרכנו ועשייתנו בתנועה מלווה התלבטות תמידית: האם עוד מעט תנועת 'בני עקיבא' תהיה נפרדת ואז נוכל לחזור הביתה ל'בני עקיבא'? התלבטות זו פוגעת לדעתי בתנועה ומביאה לכך שחבריא ב' אינם חשים שיש יעוד בתנועה [...] לדעתי תנועת 'אריאל' היא לכתחילה וגם פועלת לכתחילה.

דבריו אלו של ורדי מציגים גישה חדשה לעצם קיומה של תנועת אריאל. אם לפני כן בלט הרצון לשוב ולהתאחד עם בני עקיבא, הרי המסר של ורדי היה הפוך: לתנועה יש זכות קיום "עצמאית", ורעיונות האיחוד נגנזו. ורדי תיאר במכתבו היענות נרחבת לפתיחת סניפים חדשים של התנועה. הוא ציין כי בשלושת החודשים האחרונים הוקמו או חודשו שישה סניפים, ושבעה סניפים נוספים עומדים להיפתח: "התנועה נמצאת היום במגמת התחדשות. אנו מבקשים ליצור הנהגה רוחנית שמתפקידה יהיה לקבוע יעדים רוחניים לתנועה וכן כיווני פעולה". ורדי קרא לחבריא ב' להעלות רעיונות ולקחת חלק ביוזמות. פנייה זו לחניכי חבריא ב' לקחת חלק בעיצוב דרכה של התנועה מהווה חידוש נוסף, מפני שעד אז רק מבוגרים עסקו בנושאים האלה.

בד בבד עם העיסוק במהות התנועה עסק ורדי בשנתיים הראשונות שלאחר מינויו למזכ"ל בצד הטכני של התנהלות התנועה. במהלך השנים התנועה צברה חובות גדולים, והדבר התבטא בגירעון גדול בתקציב. ורדי נאלץ לפטר את אנשי ההנהלה הקיימים, והתנועה המשיכה לתפקד רק הודות לפעילות של מתנדבים. לאחר פרק זמן של כשנתיים אשר הוקדש לשיקום התנועה, ורדי החל למנות בעלי תפקידים והמשיך במשימה של פיתוח התנועה.

על מנת לחבר את החניכים לתנועה החליט ורדי לכנס את מליאת התנועה במקום לקיים ועידה שלה. אם בוועידה משתתפים רק מבוגרים (רבנים, אנשי חינוך וכן הלאה), הרי המליאה כוללת גם חניכים של חבריא ב' וחבריא ג' אשר שותפים להובלת התנועה. הבדל נוסף בין ועידה למליאה הוא שבועידה עוסקים בעיקר בנושאים כלליים שעניינם התנועה ועם ישראל, ואילו במליאה דנים בפרטים שעניינם חיי היום-יום בתנועה. הפנייה לנוער היוותה בסיס להתקדמות הרעיונית אשר ורדי רצה לעודד. המטרה הייתה לבנות מנהיגות צעירה מקרב חברי התנועה כדי לפתח בה תרבות דיון, לגבש רעיונות וליצור מעורבות של

חברי התנועה בעיצוב פני התנועה. במליאה הראשונה דיבר המזכ"ל ורדי, ולאחריו רכז ההדרכה ינון בן מנחם הרצה בנושא "כוח הנוער: משמעות כוחו של הנוער בבניית העתיד". לאחר מכן התקיימו בחירות למזכירות, המשתתפים חולקו לוועדות ונבחרו ראשי ועדות. הבדל נוסף בין הוועידה למליאה היה זהותם של ראשי הוועדות: אם בוועידה שהתקיימה כשנה לפני כן ראשי הוועדות היו אנשי חינוך והורים (ההנהלה מינתה את ראשי הוועדות עוד לפני הוועידה), הרי במליאה נבחרו חניכים לראשות הוועדות.

במהלך השנים נוצרה במליאות האווירה אשר ורדי שאף ליצור. הן התקיימו באופן סדיר אחת לכמה חודשים, והחניכים שמחו להשתתף בהן, להציע רעיונות, ליזום ולפעול לקידומה של התנועה. הנושאים שנדונו במליאות היו מגוונים, ורבנים הוזמנו אליהן כדי לסייע בהתוויית כיוון ודרכי מחשבה. כמו כן התקיימו ימי עיון, ימי גיבוש לחבריא ב', שבתות אירוח, פעילויות התנדבותיות ופעולות נוספות. הוחלט שהצבע של חולצת התנועה ישונה מתכלת לכחול כהה כדי להבחין בינו לבין צבע החולצה של חניכי בני עקיבא. חידוש נוסף היה הפניית מבטה של התנועה אל מחוץ לגבולותיה: המליאה הציעה לקיים פרויקטים שעניינם ארץ ישראל ומעורבות חברתית בעם ישראל, כמו למשל התנדבות ביישובים בארץ, חלוקת נרות שבת במקומות מרכזיים וכן הלאה. אפשר לראות בכך סימן להתבגרותה של התנועה: היא אינה עוסקת בהישרדותה, אלא פונה החוצה. חניכי חבריא ב' החלו לחוש כי יש בכוחם להשפיע על מהלכים בתוך התנועה ומחוצה לה. הם גילו כי דעתם נשמעת, חשובה ומרכזית. ההצלחה של ורדי לרתום את הנוער לעשייה חיזקה את "גאוות היחידה" של החניכים והגבירה את המוטיבציה שלהם לקחת חלק פעיל בעשייה.

השלב האחרון במיצובה של אריאל כתנועה עצמאית היה קביעת שמות חדשים לשבטים, שמות השונים מאלה שניתנו בבני עקיבא. הרצון לשנות את שמות השבטים התבטא מעת לעת מאז שקמה התנועה, אך אלה לא שונו כדי לא להקשות על איחוד עתידי עם בני עקיבא. בשנת 2012 קבוצת בנים מחבריא ב' ביקשה ממליאת התנועה לקבל שם חדש לשבט החדש. הבקשה אושרה, ובמליאה הבאה נבחר שם חדש: "מלאכי" (בבני עקיבא שם השבט היה "אביחי"). בהמשך ביקשו המדריכים והחניכים לשנות את כל שמות השבטים בתנועה, וזאת מתוך רצון לבטא את השוני בין אריאל לבני עקיבא. חברי ההנהלה וחברי העמותה דנו והתלבטו בכך במשך זמן רב. לאחר תהליך חשיבה ארוך הוחלט בתחילת 2014 להחליף את שמות השבטים. נקבע שבשבוע מסוים החניכים יעסקו בנושא בית

המקדש וילמדו אותו. מחלקת ההדרכה של התנועה פרסמה חוברת שכותרתה "בציפייה לבניין אריאל: לימוד ודיון על השמות החדשים של שבטי תנועת 'אריאל'". בחוברת זו הוצעו פעולות הסברה לחניכים בנושא משמעות השמות, ואף הוסברו בקצרה המניע להחלפת שמות השבטים והצורך בייחודיות: "לכל תנועה שם משלה, דרך משלה ותפקיד מיוחד לה בעם ישראל. תנועת 'אריאל' כשמה, פועלת בעם להוספת קדושה ולהתקרבות אל המציאות האידיאלית של בית המקדש". שמות השבטים החדשים שנבחרו, מבטאים את מהותה ותפקידה של התנועה: יסוד, גלעד, דביר, הראל, נווה, מעוז, נחלה. שינוי השמות חזק מיידית את גאוות היחידה של חניכי התנועה והפיח בהם רוח חדשה.

סיכום

בסוף 2009 חגגה תנועת אריאל 30 שנה להקמתה. עבור הנושא של חודש הארגון נבחרה הכותרת "בוחרים קדושה". בפתח החוברת שחולקה למדריכים, הובאו דברים של הרב אריה בצלאל אשר עסקו ברעיון שבבסיס הקמת התנועה: "שלושים שנה של פעילות מיוחדת עם כל המורכבות מלמדות על הצורך הדחוף שהיה בהקמת התנועה ובניינה [...] על הצורך החשוב בהקמת תנועה החרדה לדבר ה' ועושה הכל מתוך הקפדה יתירה בכל סעיף בשולחן ערוך".

אף שהרקע להקמת תנועת אריאל היה אידאולוגי, בקרב מקימיה היה רצון עז לשוב ולהתאחד עם תנועת בני עקיבא. המחשבה כי "עוד רגע יגיע האיחוד" גרמה לתנועה לקפוא על שמריה ולא לבסס את עצמה (רעיונית וארגונית). אין פלא אפוא שבשנותיה הראשונות לא גיבשה התנועה מאפיינים ייחודיים - הן בפן הסמלי (הצבע של חולצת התנועה, שמות השבטים) הן בנושאים מהותיים יותר (הגדרת מטרות ייחודיות, יצירת גאוות יחידה) - למרות הקו החינוכי והרעיוני הברור של מקימיה. אי-ההגדרה של זהות התנועה וייחודיותה, כמו גם קשיים תקציביים וטכניים, גרמו לכך שלא תמיד לאידאליים של מקימיה היה ביטוי מעשי (בחוברות הדרכה, במפעלים חינוכיים וכן הלאה). עם זאת, הרוח האידאולוגית הייתה קיימת תמיד: ראשי התנועה חיפשו דרכים לבטאה, ואחרים בתוך התנועה מתחו ביקורת על הפער שבין האידאל לבין מימושו בפועל. שני העשורים הראשונים של פעילות התנועה התאפיינו אפוא בעיקר בקיפאון ובתחושת ארעיות, וזאת למרות קיומו של קו אידאולוגי ודתי ברור. קו אידאולוגי זה ביטא הבשלה של תהליך שהחל להתרחש בתוך החברה הציונית-דתית כעשור לפני הקמת אריאל: התגבשות של קבוצה רחבה ששאפה להקים מוסדות חינוך

בעלי מחויבות הלכתית גדולה יותר, קבוצה אשר ראתה במילוי מצוות התורה את עיקר מטרתה. אפשר לראות בתהליך הזה את הבשלת חזונו של הרב נריה בשנות השלושים של המאה הקודמת, חזון שאז לא הבשיל לכדי מעשה. הקמתה של תנועת אריאל הייתה החלק המשלים לתהליך הזה. בראייה לאחור אפשר להבין כי רעיון האיחוד עם בני עקיבא לא היה רָאָלי. כל עוד התנועה לא ויתרה על השאיפה לאיחוד, לא התאפשר לה לפתח את עצמאותה וייחודה. הקשיים וחוסר ההגדרה העצמית של התנועה עוררו לא מעט תסכולים בקרב החניכים, ולא פעם הם ביטאו זאת. בתחילת העשור השלישי לפעילותה של אריאל, עם כניסתם לתפקיד מזכ"ל התנועה של אריאל בן דוד (בנדא) ולאחריו של יוסי ורדי, גברה ההבנה של השפעת חוסר הבשלות של התנועה על חניכיה. הבנה זו הביאה לגיבוש תהליכים לביסוס דרכה הייחודית של התנועה, ועם השנים הצטמצם הפער בין האידאל לבין יישומו. עם גידולה של התנועה והתבססותה הכלכלית, כמו גם ההשלמה עם אי-היכולת להתאחד עם בני עקיבא, התעצבה דרכה האידאולוגית הייחודית והוצעו רעיונות ואידאלים חדשים.

מקורות

אלעד, ע' (2004). "מ"תורה ועבודה" ל"תורה" מול "עבודה": תנועת בני עקיבא בארץ ישראל מהקמתה של ישיבת כפר הרא"ה ב-1939 ועד אמצע שנות ה-60'. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת תל-אביב.

בר-אלי, צ' (2001). שחר אורו - הרב משה-צבי נריה זצ"ל: פרקי ראשית - מעמק הבכא הרוסי לראש גבעה בכפר הרואה. פסגות.

כהן, ח' (2014). תנועת בני עקיבא בין חינוך מעורב לחינוך נפרד - סניף הרובע ירושלים במוקד הפולמוס בשנת 1978. בתוך י' גולדשטיין (עורך), בין דת, לאום וארץ: המאבק על הזהות היהודית בעת החדשה (עמ' 109-118). אריאל: אוניברסיטת אריאל בשומרון.

כהן, ח' (2015). ייסודה של תנועת הנוער אריאל והתפתחות מגמותיה הארגוניות והרעיוניות בין השנים 1980-2015. חיבור לשם קבלת התואר "מוסמך", אוניברסיטת אריאל בשומרון.

כהן, א' (2005). הכיפה הסרוגה ומה שמאחוריה: ריבוי זהויות בציונות הדתית. אקדמות, טו, 9-30.

לם, צ' (1991). תנועות הנוער הציוניות במבט לאחור. תל-אביב: ספרית פועלים.

מישלו, ש' (2010). בעין הסערה: דמותו הציבורית ויצירתו התורנית של הרב שלמה גורן בשנים 1948-1994. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן.

מרמורשטיין, מ"ס (2011). עיצוב אתוס ציוני דתי: הגותו ופועלו של הרב משה צבי נריה. חיבור לשם קבלת התואר "דוקטור לפילוסופיה", אוניברסיטת בר-אילן, רמת-גן. נריה, מ"צ (31, 1931 באוגוסט). אל הנוער הדתי! נתיבה, גיליון ג'. קוק, א"ה [הראי"ה] (תשנ"ב). אורות הראיה: פרקים אישיים - כלל-ישראליים (הדפסה שלישית). ירושלים: מוסד הרב קוק. שוורץ, ד' (2014). קיצור תולדות המיניות בציונות הדתית: בעקבות ספרם של יקיר אנגלנדר ואבי שגיא 'גוף ומיניות בשיח הציוני-דתי החדש'. אקדמות, כט, 167-198. שפירא, א' (תשס"ד). תשובה לחברים השואלים בעניין חברה מעורבת (בנים ובנות) בבני עקיבא בימינו (מהדורה רביעית). ירושלים: תנועת בני עקיבא בישראל, ההנהלה הארצית.